

GLOBALIZATSIYA JARAYONING OBYEKTIV MAVJUDLIGI VA HUQUQ GLOBALIZATSIYASI TUSHUNCHASI

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Jomurodov Jasurbek Abduraxmon o'g'li

jomurodovjasurbek77@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv jarayonining ahamiyati ko'rsatilib o'tilgan. Bundan tashqari, globallashuv xususan, huquq globalizatsiyasi tushunchasini mazmun mohiyati to'g'risidagi bir qator olimlarning ilmiy-nazariy qarashlari tahlil qilingan. Shuningdek, Globallashuv obyektiv fenomen sifatida nimalarda namoyon bo'lishi yoritib o'tilgan.

Аннотация: В данной статье показано значение процесса глобализации, кроме того, проанализированы научно-теоретические взгляды ряда ученых на сущность содержания понятия глобализация права в частности. Также освещается, в чем проявляется глобализация как объективное явление.

Annotation: This article shows the importance of the globalization process, in addition, globalization in particular analyzes the scientific theoretical views of a number of scientists about the content of the concept of globalization of law. It has also been highlighted what globalization manifests as an objectivity phenomenon.

Kalit so'zlar: Globallashuv, huquq globalizatsiyasi, fenomen, gomogenlashuv, destruktiv, huquq tizimi, institutsional, konversiya, integratsiya, transmilliy korporatsiya

Ключевые слова: Глобализация, правовая глобализация, феномен, гомогенизация, деструктивная, правовая система, институциональная, преобразование, интеграция, транснациональная корпорация

Keywords: Globalization, globalization of law, phenomenon, homogenization, destructive, system of law, institutional, conversion, integration, transnational corporations.

Bugungi dunyoda sodir bo'layotgan globallashuv jarayonlarni tushinish, ularni baholash oson emas, chunki bu jarayon juda keng qamrovli voqealarni, makonni qamrab olmoqda. Turli ommaviy axborot vositalari va ko'plab ilmiy adabiyotlarda "global", "globalizatsiya", "globallashuv" tushunchalari keng ishlatilmoqda. Ularning umumiy xususiyatlari umuminsoniy hamda umumplanetar voqelikda namoyon bo'lmoqda. Globallashuv alohida atama, aksioma sifatida talqin qilinadi. "Global" so'zi fransuzchadagi "global" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "umumga oid", "umumga taalluqli", : "umum bilan bog'liq" kabi ma'nolarini anglatadi. Etimologik

nuqtai nazardan olib qaralganda “globus” ya’ni “shar” degan ma’noni bildirgan. Globus deganda yer shari tushuniladi.

E.Giddens fikriga ko’ra, “globallashuv bir-biridan ko’p uzoqlarda ro’y beradigan mahalliy voqea-hodisalarning butunjahon sotsial munosabatlarga intensivlashuvidir”¹. U globallashuv jarayonining boshlanishini XVIII asr bilan belgilaydi. X.S.Jumaniyazov, M.A.Sobirova va U.B.Nig’manovalar globallashuvga “turli mamlakatlarning, xalqlarning jamiyat hayotining siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy sohalaridagi o’zaro ta’siri va bog’liqligining keskin kuchayishidir” deb, – ta’rif beradilar. Uning asosiy xususiyatlarini quyidagicha sharhlash mumkin:

- globallashuvning muttasil davom etadigan jarayon ekanligi;
 - globallashuvning jahonning gomogenlashuvi va universallasuvi jarayoni ekanligi;
 - globallashuvning milliy chegaralarning “yuvilib ketish” jarayoni ekanligi;
 - ishlab chiqarishning xalqaro formalariga o’tilishi, ishlab chiqarish omillari harakatining jadallashuvi;
 - jahon mamlakatlari iqtisodiyotida yagona xalqaro standartlarning joriy etilishi;
 - ko’pchilik mamlakatlar xalqlarining madaniyatida, kundalik hayotida Yevropacha turmush tarzining (vesternizatsiya- g’arblashish), amerikacha turmush tarzining namoyon bo’lishi;
 - globallashuvning investitsiyalar, kapital, texnika va tovarlarning butun dunyo bo’ylab oqimining jadallashib va keng miqyosda ega bo’lib borayotgan murakkab jarayon sifatida baholanishi;
 - globallashuvning turli xalqlarni nihoyatda yaqinlashtiradigan ommaviy madaniyat tufayli yuzaga kelgan tub o’zgarishlar bilan bog’liqligi;
 - globallashuvning demokratik jarayonlar natijasi sifatida butun yer yuzida hayot darajasi yuksalib borishiga va qashshoqlik darajasining ancha pasayishiga yordam beruvchi shart-sharoit deb qaralishi;
 - globallashuv ishlab chiqarish samaradorligini rag’batlantirish va imkoniyatlarni kengaytirish, iqtisodiyotni o’stirish evaziga qo’shimcha ish joylarini yaratadigan integratsion jarayon sifatida qaralishi;
 - globallashuv axborot sohasidagi inqilob bilan chambarchas bog’liqligi;
- Globallashuv ayrim insonlar, oilalar va elatlar uchun yashash joyini o’zgarishi va moliyaviy munosabatlar bilan bog’liq xavf-xatarning ortishida namoyon bo’ladigan

¹ Giddens A. The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press, 1990.P.64.

muayyan tahdidlarga ega bo'lishdan iborat². "Globallashuv" atamasi dastlab ilmiy iste'molga AQSHlik sotsiolog T.Livitt tomonidan kiritilgan. U o'zining 1983-yili "Harvard Business review" jurnalida chop ettirilgan maqolasida globallashuvni transmilliy uyushmalar (korporatsiyalar)ning jahon bo'ylab olib borayotgan biznes-faoliyati, jahon tovar bozorlarida savdo-sotiqnlarni amalga oshirayotgan hamkorligi sifatida tahlil qilgan va tilga olgan. Shundan buyon globallashuvni amalga oshirishning vositalari ustida bahs-munozaralar ketadi.

R. Robertson "globallashuv" atamasini o'z maqolasida juda batafsil talqinini berdi. Robertsonning fikricha, globallashuv "xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan turli alohida mamlakatlardagi ijtimoiy reallikka tobora ko'payib borayotgan ta'sir jarayonidir". Bizning fikrimizcha ushbu tushunchaning mohiyatini tasniflashda yana bir qancha yo'nalishlari bor:

Madaniy, iqtisodiy hamda ideologik integratsiyaning universal va ko'p qirrali ko'rinishidir:

1. Bu yangi, asosan kompyuter texnologiyalari asosida yagona global moliyaviy-iqtisodiy makonni shakllantirish jarayonidir;
2. bu barcha asosiy ijtimoiy faoliyat butun sayyoraga cho'ziladigan hodisadir;
3. Bu xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan turli omillarning (masalan, yaqin iqtisodiy va siyosiy aloqalar, madaniy va axborot almashinuvi) alohida mamlakatlarning ijtimoiy voqeligiga tobora ko'payib borayotgan ta'sir ko'rsatish jarayonidir.

Global ijtimoiy munosabatlarning paydo bo'lgan tizimi inson faoliyatini tuzish va baholashning universal boshqaruv sxemalari va standart mezonlaridan foydalanishni nazarda tutadi, madaniy xususiyatlar va geografik omillar tufayli qo'yilgan cheklovlar odamlarning ijtimoiy tuzilishi, kundalik ta'sirini kamaytirishga olib keladi. Globallashuvni obyektiv jarayon sifatida keng tushunish insoniyat taraqqiyoti tarixidagi uning shart-yo'nalishlarini qidirishni ko'zda tutadi. Sayyora miqyosida rivojlantiradigan, chuqurlashtiradigan hodisa "to'satdan", "hech qayerdan" ko'rinmaydi, balki uning kelib chiqishi, shart-taomillari va kelib chiqish davri - ibtidoaga ega. Globallashuv jarayonining tezlashishiga yana bir sabab tovar_pul munosabatlariga o'tish(kapitalizm). Birinchi Yevropada, keyin esa boshqa davlatlarda liberallashtirish jarayoni globallashuv jarayonini faollashtirish va kengaytirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratdi.

Globallashuv jarayonining rivjlanishiga keyingi sabab, ilmiy-texnik inqilob ,so'ngra axborot inqilobi bilan ro'y berdi. Ochiqroq aytilsa, globallashuv madaniy-tarixiy tabiatning obyektiv jarayon ekanligiga ishonish uchun sabablar mavjud. Biroq, agar

² Jumaniyazov X.S., Sobirova M.A., Nigmanova U. B. Globallashuv asoslari.-Toshkent: Navro'z, 2015,12-13b.

biz madaniyatni inson bo'lishning bir usuli sifatida tushunadigan bo'lsak, to'plangan tajriba va bilimlarni avloddan-avlodga va shaxsga biologik bo'lmagan tarzda, turli xil vositalar yordamida, unga yashash uchun qulay sun'iy dunyoni yaratishga imkon beradigan butunlay va to'liq asoslab beradigan bo'lsak, unda globallashuv jarayoni yana bir - subyektiv - tomonga ega bo'lishi kerak. U kishilarning maqsadli faolligi bilan bog'liq bo'lib, u insoniyat taraqqiyotining ma'lum bir bosqichidan boshlanib, o'z taraqqiyotini davom ettirmoqda.

Shunday qilib, globallashuvning ikki tomoni bor: obyektiv, bu ijtimoiy-madaniy makonning universallashtirishida namoyon bo'ladi; Bu odamlarning ijtimoiy sa'y-harakatlariga bog'liq bo'lib, har xil kengayishda o'zini namoyon qiladi, ya'ni odamlarning sferaga faol kirib borishga, ta'sirini kengaytirishga va o'z qarashlarini, madaniy shakllarini qo'yishga intilishlari. Fikrlar doirasi bu yerda juda keng. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, uzoq vaqtga qaramay ushbu hodisani ilmiy o'rganish va ko'plab ilmiy izlanishlarga qaramay globallashuvga bag'ishlangan tadqiqotlar, globallashuv fenomeni tushunchasi va mazmuni masalasi muhokama uchun ochiq bo'lib qolmoqda, bu mavzu hali tugamagan. Ijtimoiy hayotning alohida sohalarida globallashuv bo'yicha tadqiqotlar yanada dolzarb bo'lib tuyuladi. Globallashuv fenomenini ko'rib chiqishda bir yoqlama yondashuv bo'lmaydi. Odatda, globallashuv haqida gapirganda, globallashuv jarayoni cheksiz, aniq davom etishi mumkinligini anglatadi butun dunyo birlashmaguncha³.

Globalashuvning obyektiv fenomen ekanligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

– jahon xalqlari, davlatlari global hamkorlikni tabiiy zaruriyat, ijtimoiy taraqqiyot qonuni sifatida qabul qilayotganida;

– jahon bozori va jahon jamiyati subyektiv qarashlar mahsuli bo'lmay, ijtimoiy-iqtisodiy integratsiya, transmilliy aloqalar va hamkorlik natijasiga aylanib borayotganida;

– inson faoliyati va qiziqishlari doirasining global tarzda kengayib, milliy chegara va lokal tartiblarni “qayta baholash”ga undayotganida;

– erkin bozor munosabatlari turli iqtisodiy, moliyaviy, ekologik, ma'naviy inqirozlarni keltirib chiqarib insoniyat hayotini xavf ostiga qo'yishi yoki xomashyolar urushni keltirib chiqarishi mumkinligi real voqelik sifatida qaralayotganida;

– intellektual izlanishlar bir tomondan, insonning ijodiy, kreativ faoliyatini oshishiga yordam berishini, ikkinchi tomondan, aynan ushbu intellektual kuch yadro quroli orqali kelajakka, sayyoraga fojialar keltiruvchi fenomenga aylanishi mumkinligi anglanayotganida;

– kuchlarning, antiglobalistik g'oyalarni targ'ib etishi va umumsayyoraviy muammolar yechimiga qarshi chiqayotgani, asta-sekin bo'lsa-da, jahon hamjamiyati tomonidan real xavf sifatida e'tirof etilayotganidadir.

³ М.У.Красавце. правовая глобализация: Понятие и содержание. {SNV}. - 2016.

Globallashuvni real voqelik, o'ziga xos fenomen ekanini endi asoslashga o'rin yo'q, u bugun aksioma sifatida hatto antiglobalistlar tomonidan ham tan olinmoqda. Ba'zi biror xalq davlat globalizatsiyani rad etmaydi, unga qarshi chiqayotgani yo'q.

M.N.Marchenko tushunchasiga ko'ra, globallashuv turli davlat-huquqiy, iqtisodiy-moliyaviy va ijtimoiy-siyosiy institutlarning tizimli, ko'p qirrali va ko'p darajali integratsiyasi, g'oyalar, prinsiplar, bog'lanishlar, axloqiy, siyosiy, moddiy va boshqa qadriyatlar, turli munosabatlardir.

Shunday qilib, globallashuv jarayonining mohiyatini belgilash uning tamoyillaridan iborat, ular Global tizimlar va o'zaro bog'lanishlarining yaratilishi va rivojlanishini ta'minlaydi. Globallashuv, shuningdek globallashuvning asosiy jarayonlari hosilasi bo'lgan va qonunlarda iqtisodiy va hududiy globallashuv ehtiyojlariga moslashuvida aks etadigan murakkab tushunchadir. Kucherkov I.A. va Voronina T.V. huquqiy globallashuvni huquqiy tartibga solishning yagona huquqiy prinsiplari va usullarini hamda huquqiy tartibga solishning yagona huquqiy tizimi va supranational me'yorlarini shakllantirish maqsadida huquqni qo'llash tizimini yaratish jarayoni deb belgilaydi ⁴.

V. V. Bogatyrevning tadqiqotlariga ko'ra, huquq globallashuvining qonunga ta'siri uchta asosiy yo'nalishda: qonun chiqarish bosqichida, qonunlarning ijrosini ta'minlash bosqichida va qonun manbalarida o'z aksini topadi. Shu bilan birga, M.V.Zaxarovaning fikriga ko'ra, globallashuv sharoitida qonunning o'zgarishi quyidagi mezonlarga amal qilishi kerak:

- Huquqiy tizimlarni konversiyalash va xalqarolashtirish darajasini oshirish;
- Milliy qonunchilikni tashqi boshqaruv organlari tomonidan "qo'shish" va "almashtirish" ta'sirini ko'paytirish jamoatchilik bilan aloqalar;
- Turli turdagi integratsiya ta'sirida "fuqarolik" va "hudud" institutlaridagi o'zgarishlar.
- Turli guruh yo'nalishidagi huquqiy tizimlar o'rtasida teskari qabul.
- Huquq sohasini faqat milliy kishanlardan ozod qilish.
- Zamonaviy huquqiy tizimlarning institutsional segmentini progressiv ta'siri ostida o'zgartirish, axborot jamiyatini rivojlantirish.
- Birlashma jarayonining ta'siri ostida tubdan noyob huquqiy institutlarning paydo bo'lishi turli kvalifikatsion yo'nalishdagi globallashuv (iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy).

Huquqiy globallashuvning ahamiyatini aniqlash uchun uning tushunchasi bilan bog'liqligini ko'rib chiqish kerak. "Qonun konvergentsiyasi" bu ham integratsiya jarayonlarini nazarda tutadi. Integratsion rivojlanish ilmiy-texnikaviy va ijtimoiy-

⁴ И.К.Морозов. Особенности правовой глобализации в современном мире. Научно-методический. 2018- Й Сентябрь.

iqtisodiy progressiyaning umumiy tendensiyalari va imperativlariga asoslanadi. Natijada "konversiya" va "globallashuv" tushunchalari tadqiqotchilar tomonidan yagona integratsiya jarayonining bir qismi sifatida ko'rib chiqiladi.

Zamonaviy dunyoda konversiya va globallashuv asoslari:

-Bozorlarning integratsiyalashuvini aks ettiruvchi iqtisodiy soha (kapital, mehnat, tovar va xizmatlar) va iqtisodiy shakllari, qaysi kapitalistik tashkilotning eng yuqori shakli;

– transmilliy korporatsiyalar paydo bo'lishi bilan iqtisodiyotning tashkiliy tuzilmalarini kengaytirish deb tushuniladi;

-Madaniy-ideologik soha;

- Hududiy-siyosiy soha – davlat va supranationalni kengaytirish jarayoni

- Axborot-kommunikatsiya sohasi;

- Etnik integratsiya, u 2 omilni o'z ichiga oladi:

a) Sayyoraning umumiy aholisining o'sishi;

b) turli etnik guruhlarning etnik guruhlar o'rtasidagi chegaralarning bosqichma-bosqich o'chirilib borishi bilan o'zaro assimilyatsiyasi;

-Huquqiy integratsiya ⁵. Bunda huquq tizimlarining birlashishi va mantiqan bir-birining to'ldirilib turilishi tushuniladi.

Shu bilan birga, huquq globallashuvi global huquqiy makon yaratish jarayonidir. Bunda milliy qonunchilik tizimlari o'z ahamiyatini yo'qotishi kerak.

Global huquq tizimini yaratishning vositalaridan biri Qonun konvergentsiyasi hamda uning maqsadi milliy huquqiy tizimlarning eng samarali milliy huquqiy amaliyotlarni birlashtirish uchun o'zaro ta'sirdir. Qonunning konvergentsiyasi global huquq tizimini yaratish vositalaridan biri bo'lib, uning maqsadi milliy huquqiy tizimlarning eng samarali milliy huquqiy amaliyotlarni birlashtirish uchun o'zaro ta'siridir. Shu bilan birga, ushbu mezon ancha shartli bo'lib, bu jarayonlarning birlashgan huquqiy mohiyatini ta'kidlashga imkon beradi. Huquq sohasini axborotlashtirish ham huquqiy globallashuvning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Ayniqsa, normativ huquqiy aktlarning rasmiy nashr etilishi interaktiv hisoblanadi, Rossiya Federatsiyasida bir qator davlat idoralari, jumladan, Oliy sud murojaatchilariga internet orqali shikoyat qilish imkoniyatini yaratib berdi, sud jarayonlarida videokonferentsaloqa tizimlaridan faol foydalaniladi.

Globalashuv huquq tizimining barcha tarmoqlarida o'zini namoyon etadi. Xususiy huquq tarmoqlarida globallashuv murakkab xususiyatga ega bo'lgan, tadbirkorlik va xo'jalik faoliyatining turli turlari (bank qonunchiligi, energetika qonunchiligi va h.k.), shuningdek transmilliy xususiyatga ega huquqiy

⁵ Т.А.Кули-заде. правовая глобализация Понятие и содержание. International research journal. 2017.12.29.

munosabatlarni huquqiy tartibga solishning yagona standartlarini ishlab chiqishda o'zini namoyon qildi. Masalan, fuqarolik ishlarida globallashuv jarayonlari fuqarolik ishlarining deyarli barcha institutlarini qamrab olgan AIP/UNIDROIT xalqaro fuqarolik jarayonini qurishning yagona printsiplari shakllantirishda ifodalanadi: yurisdiksiya, da'vo taraflarini xabardor qilish qoidalari, da'voni ta'minlash chora-tadbirlari, dalillarga murojaat qilish qoidalari va dalillarni taqdim etish qoidalari, g'ayriqonuniylik, sud jarayonining tuzilishi, sud jarayonida sudning burchlari.

Shu bilan birga, huquq globallashuvi global huquqiy makon yaratish jarayoni bo'lib, bunda milliy qonunchilik tizimlari o'z ahamiyatini yo'qotishi kerak, shu bilan birga qonunning konvergentsiyasi global huquq tizimini yaratish vositalaridan biri bo'lib, uning maqsadi milliy huquqiy tizimlarning eng samarali milliy huquqiy amaliyotlarni birlashtirish uchun o'zaro ta'siridir. Shu bilan birga, ushbu mezon ancha shartli bo'lib, bu jarayonlarning birlashgan huquqiy mohiyatini ta'kidlashga imkon beradi. Huquq sohasini axborotlashtirish ham huquqiy globallashuvning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Ayniqsa, normativ huquqiy aktlarning rasmiy nashr etilishi interaktiv hisoblanadi, Rossiya Federatsiyasida bir qator davlat idoralari, jumladan, Oliy sud foydalanuvchilarga internet orqali shikoyat qilish imkoniyatini yaratib berdi, sud jarayonlarida videokonferentsaloqa tizimlaridan faol foydalaniladi. Globallashuv huquq tizimining barcha tarmoqlarida o'zini namoyon etadi. Xususi huquqning tarmoqlarida globallashuv murakkab xususiyatga ega bo'lgan, tadbirkorlik va xo'jalik faoliyatining turli turlari (bank qonunchiligi, energetika qonunchiligi va h.k.), shuningdek transmilliy xususiyatga ega huquqiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning yagona standartlarini ishlab chiqishda o'zini namoyon qildi. Masalan, fuqarolik ishlarida globallashuv jarayonlari fuqarolik ishlarining deyarli barcha institutlarini qamrab olgan AIP/UNIDROIT xalqaro fuqarolik jarayonini qurishning yagona printsiplarini shakllantirishda ifodalanadi: yurisdiksiya, da'vo taraflarini xabardor qilish qoidalari, da'voni ta'minlash chora-tadbirlari, dalillarga murojaat qilish qoidalari va dalillarni taqdim etish qoidalari, g'ayriqonuniylik, sud jarayonining tuzilishi, sud jarayonida sudning burchlari. ishlar, sud qarorlarini qabul qilish tartibi, sud qarorlarining mulohaza yuritish shartlari, sud qarorlarini ijro etishning umumiy shartlari. O'z navbatida, umuminsoniy qonunchilikning filiallarida globallashuv huquqiy tartibga solishning supranatsion mexanizmlarini yaratishda namoyon bo'ladi. Shunday qilib, jinoyat huquqida bunday tizimning elementi xalqaro jinoyatlarning maxsus toifasi - insoniyat tinchligi va xavfsizligiga qarshi jinoyatlardir. O'z navbatida, kriminalistikada globallashuv jinoyat ishlarida xalqaro inson huquqlari normalarida namoyon bo'ladi, inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida va Rossiya Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda ko'zda tutilgan. Ushbu standartlar tizimi quyidagi tamoyillardan iborat:

1. Qiynoqni taqiqlash va boshqa kamsituvchi muomala.

2. Shaxsning ozodlik va xavfsizlik huquqi.
3. Aybsizlik prezumptsiyasi.
4. Buzilgan huquqlarning samarali vositasiga bo'lgan huquq.
5. Himoya huquqi.
6. Odil sudlov huquqi.
7. Uyning daxlsizligi.
8. Yozishmalar sirasi.
9. Shaxsiy va oilaviy hayotga o'zboshimchalik bilan yoki qonunga xilof ravishda aralashishdan himoya qilish huquqi. Bu normalar milliy Rossiya qonunchiligida ham o'z aksini topganligini ko'rishimiz mumkin.

Yo'qoridagilardan ko'rinib turibdiki, globalizatsiya ijtimoiy hayotning barcha sohalarini, xususan, huquqiy sohani tobora ko'proq qamrab olyabdi, bu esa o'z navbatida davlatlar qonunchiligida uchrashi mumkin bo'lgan nomuvofiqliklarni oldini oladi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Giddens A. The Con ceguences of Modernity. Cambridge: Polity Press, 1990.P.64.
2. Qarang: Jumaniyazov X.S., Sobirova M.A., Nigmanova U. B. Globallashuv asoslari.-Toshkent: Navro`z, 2015.12-13b.
3. И.К.Морозов. Особенности правовлй глобализации в современном мире.
4. М.Й.Красаве правовая глобализация: Понятие и содержание.
5. Т.А.Кули-заде. правовая глобализация Понятие и содержание. International rearch journal. 2017.12.29